

A PERSPECTIVE UPON COMMUNISM. RADU TUDORAN, SUB 0 GRADE**Jeanina Simona Cacuci, PhD Student, University of Oradea**

Abstract: The last volume of Sfârșit de mileniu, Sub zero grade by Radu Tudoran is one of the best novels of the cycle. The freedom gained after December 1989 allowed the writer to change the perspective from the other volumes with a new vision upon the social and political reality, id est the Soviet occupation from the years 1944-1953, covering both the climate of the times and the characters – products of the political regime. By continuing the story of the Alcibiade family, the writer follows the ramifications of exterior pressure on the family environment and on the individual and outlines the general abjection. Radu Tudoran caricatures, blames and delineates an episode from Romanian history through scenes of the grotesque, or, on the contrary, of the tragic which embeds the specific of abnormal times.

Keywords: history, communism, grotesque, tragic, family.

În anul 1978 când apărea romanul *Casa domnului Alcibiade*, primul din ciclul epic denumit inițial *Cronică la sfârșitul mileniului*, simplificat ulterior în *Sfârșit de mileniu*, Radu Tudoran intenționa să scrie o „dare de seamă”, declarația sa de martor la evenimentele secolului al XX-lea. După apariția a încă cinci volume, ultimul în anul 1989, ciclul urma să se finalizeze cu un epilog, date fiind circumstanțele socio-politice ale vremii. Astfel, romanul *O sută una lovitură de tun* se încheie cu memorabilul 23 august 1944. Întâmplările din decembrie 1989 marchează un punct de cotitură în evoluția ciclului *Sfârșit de mileniu*. Intenția inițială a scriitorului era ca, după finalizarea celor șase romane deja apărute, cronică să se încheie cu un epilog, însă libertatea de expresie câștigată după revoluția decembristă îl impulsionează să continue saga familiei Alcibiade și descrierea secolului XX, în speranța de a aduce narațiunea la zi cu momentele sfârșitului de mileniu. Anul morții (1992) îl surprinde lucrând la această continuare, scriitorul dorește să prelungească biografia eroilor săi, intenție enunțată în volumul al șaptelea: „Lăsând la o parte morții, Teofana, Toma și Traian, toți dispăruți în chip tragic, ceilalți din familie nu și-au terminat rolul, ei vor alcătui firul principal al acestei cărți, și al următoarelor, până la sfârșitul mileniului”¹. Din păcate, ambiția lui Tudoran s-a materializat într-un singur roman – *Sub 0 grade*, moartea sa împiedicând finalizarea altor volume, rămase în stadiu de proiect și nepublicabile, conform ultimelor dorințe ale autorului, cuprinse în prologul din volumul final: „Interzic, cu limbă de moarte, să se publice orice n-a fost tipărit până astăzi, în afară de volumul al șaptelea (*Sub 0 grade*) din *Sfârșit de mileniu*, neterminat, având 430 pagini, aflat pe biroul meu”².

Narațiunea din acest ultim roman colportă zbuciumul lăuntric al scriitorului de a se deprinde cu o libertate nou câștigată. Libertatea în gândire, mărturisește Tudoran, se însușește cu mult mai multă dificultate decât libertatea politică, exprimându-și astfel îngrijorarea pentru redactarea romanului în conjunctura socio-politică postdecembristă.

În pofida rezervelor autorului, volumul al șaptelea este un câștig pentru întregul ciclu, îmbogățit prin relatarea care surprinde foarte bine teroarea ocupației sovietice. Narațiunea

¹ Radu Tudoran, *Sub 0 grade*, Editura Arta grafică, București, 1994, p.17.

² *Ibidem*, p. 6.

scrutează anii dintre faimoasa „întoarcere a armelor” împotriva Germaniei și moartea lui Stalin și reliefează concludent climatul anilor 1944-1953.

Ponderea istoriei în narațiune este gradată de la un roman la altul; planul istoric, la început doar fundal pentru planul ficțional, se eșalonează în relatări tot mai cuprinzătoare, până la punctul în care, în *Sub 0 grade*, istoria mică, familială, este în totalitate invadată și dominată de marea istorie. Viața individuală sau de familie poartă amprenta comunismului stalinist și este denaturată, deconstruită de programul ideologic. Mecanismul micro și macro social este avariat de dictatura infiltrată în toate aspectele vieții și dă naștere unei societăți degradate, lipsită de valorile umane normale. Anormalitatea se insinuează la toate nivelurile, ca un proces de îmbolnăvire de la exterior spre interior, începând cu planul macrosocial și culminând cu psihologia individului, puternic alterată prin îndoctrinare.

Atmosfera haotică este amplificată de trimiterea intertextuală la romanul *1984*, de George Orwell. Distopia guvernată de Big Brother, id est Stalin, nu este decât o variație pe aceeași temă, o altă imagine a realității politice din România anilor 40-50.

Personajele menite să ilustreze ororile regimului politic și climatul inerent sunt Titus și Tadeu, doi dintre fiii domnului Alcibiade. Asemenea lui Victor Petrini din *Cel mai iubit dintre pământeni* al lui Marin Preda, Titus și Tadeu, profesori de matematică, sunt demiși de la catedra facultății din Iași, respectiv Cluj. Destinele celor doi surprind singurele soluții de evadare dintr-un mediu corupt: moartea sau rezistența prin opoziție.

În cazul lui Titus este urmărit un proces cumplit de dezumanizare, impus de răsturnarea sistemului de valori. Sunt eradicate consecutiv toate repererele individuale, începând cu planul profesional, apoi viața familială și culminând cu resorturile interioare ale personajului. Întors de pe frontul rusesc, de unde scăpase ca prin minune, Titus este confruntat atât cu degradarea profesională, cât și cu moartea soției sale Alga, necinstită și ucisă de soldații ruși din țară, prezență obișnuită a vremii. Sunt anihilate astfel două repere vitale ale personajului care, numit profesor de limba rusă și de gimnastică într-o școală rurală, cade într-o rutină dezumanizantă, înstrăinat de vechea lui pasiune – matematica. Este imaginea unui regim politic inhibitor, unde orice învățătură în afara doctrinei comuniste este descurajată sau chiar înăbușită.

Rămas fără opțiuni care să nu îi pericliteze integritatea morală (și fizică la o adică), Titus plănuiește să fugă din țară împreună cu prietenul său Honoriu, prin intermediul ambarcațiunii Hercule. Iar când planul lor este descoperit de autorități și evadarea devine imposibilă, Titus alege moartea în focul cathartic al varniței din localitatea natală, gest care traduce momentul de revoltă (singura posibilă), a omului ajuns în pragul aneantizării.

Un alt fapt determinant în decizia personajului este descoperirea trădării lui Tiberiu: singurul care cunoaște intențiile lui Titus, în afara celor implicați, este fratele său. Când Titus descoperă că plecarea fusese sabotată de un membru al familiei sale, valorile umane sunt dezechilibrate în totalitate și familia își pierde semnificațiile.

Cunoscut din celelalte romane ca un ins cu trăsături blamabile, în *Sub 0 grade*, Tiberiu devine imaginea fidelă a oportunistului. El recurge la tertipuri variate pentru a fi acceptat în rândul comuniștilor: se căsătorește cu Ana Passionaria, comunistă fanatică, își convinge familia să adopte noua ideologie, numindu-i burghezi pe cei care o refuză, își trădează fratele, totul cu scopul de a-și asigura o poziție confortabilă de favorit al regimului.

Prin Ana Passionaria, Tudoran creează o caricatură a femeii comuniste. Această anti-eroină se situează la antipodul Anei Odeta, protagonista din *Dunărea revărsată*, și ea o ipostază a „tovarășei”. În romanul din 1961, concesiile făcute regimului politic sunt foarte evidente. Nimic din elanul muncitoresc al Anei Odeta nu are o conotație negativă, dimpotrivă, munca pe șantierul naval este un proces de catharsis prin care protagonista este reintegrată în

societate. Dacă în *Dunărea revărsată* statutul de femeie este inferior celui de tovarășă și presupune o oarecare egalitate a sexelor, fără a dăuna feminității eroinei, în *Sub 0 grade*, tovarășa Ana Passionaria, contrar numelui său, este antiteza tandreții feminine. Nu există pasiune în afara regimului comunist, iar alcătuirea ei feminină servește numai la atingerea idealului politic. Ana Passionaria este o reprezentare exacerbată a îndochinării, a individului dedicat trup și suflet programului comunist. Instituția căsătoriei și relația de cuplu sunt deconstruite și transformate într-o imitație ridicolă: „Nu sânt fecioară, dar n-am făcut nici o greșală față de partid. În numele lui Marx, Engels, Lenin și Stalin, îți dăruiesc fecioria mea politică. Jură că n-ai să înșeli niciodată partidul!”³. Declarația rizibilă a femeii nu este scutită de ironia acidă a naratorului: „Era sublim! Nu cerea credință pentru sine, ci pentru marea sa familie!”⁴. Aceeași atitudine este evidentă în continuare, când gestul erotic este îndeplinit ca o muncă de partid sub supravegherea tovarășului Stalin al cărui portret atârna deasupra patului.

Idila Anei Passionaria cu Gheorghe Buzatu, tovarășul prim, frizează grotescul și șarjează devalorizarea fundamentelor umane. Personajul feminin își onorează numele numai prin voluptatea cunoscută odată cu alăturarea momentului erotic a unui scop politic, intensificată de funcția partenerului: „Tovarășul prim o electriza de la prima atingere, fiind copleșită de importanța rolului ei în clipele acelea, când în ea parcă își revărsa forța întreg județul”⁵.

O înfățișare a defeminizării este și portretul Anei Pauker. Analizată dintr-o perspectivă dublă – a lui Tadeu și a personajului narator, fizionomia tovarășei prilejuiește comentariile caustice ale naratorului: „Tadeu se gândea că grumazul ei era tocmai bun pentru ghilotină. În ce mă privește, nu mi-am scăpat părerea nici astăzi, când ea nu mai trăiește. Când o văd în fotografii, sau în filme de arhivă o proiectez imediat cu fața în jos, legată pe bascula mașinii de tăiat capete”⁶.

Opusul personajului oportunist este Odor. El întruchipează convertitul naiv, deoarece adoptă ideologia nu din dorință de parvenire, ci din încredere în progresul către o societate superioară. Abilitatea partidului de a spăla creiere și de a manipula este cuprinsă în gestul neașteptat al lui Odor. După convertirea la noua „credință”, el dă foc manuscriselor adunate întreaga viață. Imaginea îndochinării sugerată de pervertirea personajului cu cele mai solide principii cu greu ar putea fi egalată de o altă reprezentare.

Teroarea politică se infiltrează și în destinul lui Tadeu. Deportarea Fridei, soția sa, și a mamei acesteia în lipsa bărbatului nu este decât o piesă infimă din puzzle-ul perioadei comuniste, însă conturează elocvent specificul vremurilor. La fel ca Titus, Tadeu este un inadaptat, dar spre deosebire de fratele său, el alege o altă formulă de rezistență și finalul romanului îl surprinde în rândurile partizanilor. Intenția declarată a scriitorului este să facă din Tadeu un personaj simbol, întruchiparea împotrivirii, mobilizat exclusiv de acest impuls: „N-am vrut să-i mai atribui lui Tadeu nici un fel de sentimente. Am vrut să fac din el un om fără suflet, o mașină condusă de o singură idee, incapabil să raționeze în afara acesteia, căci pentru a raționa e nevoie de mai multe idei, sau măcar de două, ca să poată fi puse una în corelație cu alta. Ideea lui Tadeu era să se împotrivescă”⁷. Extrapolând, această tipologie poate fi aplicată și personajelor produse de regimul comunist, mașinării politice care funcționează într-o singură direcție: aplicarea directivelor și atingerea scopurilor partidului. Procedul utilizat de Tudoran trimite încă o dată la societatea absurdă, populată de personaje la fel de aberante.

³ Radu Tudoran, *op. cit.*, p. 90.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*, p. 443.

⁶ *Ibidem*, p. 429.

⁷ Radu Tudoran, *op. cit.*, p. 450.

Analiza contextului socio-politic îi permite scriitorului chiar unele mărturisiri personale. Represiunile comuniste nu l-au ocolit, iar cele câteva rânduri despre lipsurile suportate fac aluzie la interzicerea cărților *Orașul cu fete sărace* sau *Un port la răsărit*, incluse în lista operelor indezirabile: „Acești păgubași, care cred că mie nu mi s-a naționalizat nimic, uită cărțile scrise de mine, care n-au mai putut să apară, plus cele pe care nu le-am mai putut scrie, în anii când mă aflam pe culmea aptitudinilor mele; ele au însemnat fiecare o moșioară, ba chiar un domeniu mai mare, căci se retipăreau una după alta, de mai multe ori pe an, aducându-mi recolte mai numeroase decât poate să dea pământul în clima noastră”⁸. Atrăgând atenția asupra sa, Tudoran dă caracter universal unei experiențe personale, deoarece în aceeași postură s-au aflat toți scriitorii care au refuzat să își compromită integritatea operei și să scrie în favoarea regimului. Pe de altă parte, intenția scriitorului poate fi de a clarifica anumite aspecte ale destinului său scriitoricesc și de a puncta acele momente de cumpănă care i-au determinat cariera artistică.

Opera monumentală căreia Radu Tudoran i-a dedicat ultimii 16 ani din viață (poate chiar mai mult dacă ne gândim și la gestația romanelor) dovedește încă o dată stilul în permanență rafinat al scriitorului și o forță epică ne-egalată în opera tudoraniană.

Cele șapte romane compun oglinda retrovizoare (parafrazând titlul unui jurnal de călătorie al autorului), în care Tudoran privește înapoi fără furie, din poziția scriitorului ajuns la vârsta înțelepciunii, cu o perspectivă profundă și cuprinzătoare asupra trecutului, și recapitulează o viață de om trăită sub presiunea unor momente tulburătoare, retrăită prin actul artistic.

Bibliografie:

Opera – ediții consultate

1. Tudoran, Radu. *Sub 0 grade*, Editura Arta grafică, București, 1994.

⁸ *Ibidem*, p. 413.